

tranzakció jön létre a tanár és a diák között (...), melyben kapcsolat teremődik a *személytelen világ* (...) és a fiatalok *személyes világa* között (...), és amely során gondolatok, hitek s értékek feszülnek egymásnak...” (21) Olvasva Pring sorait, eszünkbe juthat *Kant* gondolata, hogy tudniillik az ember csakis a nevelés által válhat emberré.

Ha ez így van (s nincs jogunk kétségbe vonni igazságát, a pedagógiában munkálkodók pedig csak erősíthetik!), akkor gondoljuk végig a filozófus álláspontját, s merjük levonni a szükséges tanulságait.

Jegyzet

- (1) Bábosik István (1999): *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 35–36. A szerző felfogása korábbi művében is megjelenik. Bábosik István – Mezei Gyula (1994): *Neveléstan*. Telosz Kiadó, Budapest. 22–23.
 (2) Bábosik István (2004): *Neveléselmélet*. Osiris Kiadó, Budapest. 41–42.
 (3) Gáspár László (é.n.): *Neveléselmélet*. Okker Kiadó, Budapest. 11.
 (4) Uo. 17.
 (5) Horváth Attila (é.n.): *Elméletek a nevelésről*. Okker Oktatási Iroda, Budapest. 4.

- (6) Uo. 18.
 (7) Magyar Beck István (2003): *Érték és pedagógia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 16.
 (8) Uo. 24., lásd még 23.
 (9) Mihály Ottó (1998): Bevezetés a nevelésfilozófiába. Okker Kiadó, Budapest. 18.
 (10) Uo. 21.
 (11) Uo. 13.
 (12) Uo. 15., kiemelések Mihály Ottótól.
 (13) Buda Mariann (1999): Az iskola szellemisége és a társadalmi gyakorlat. *Acta Paedagogica Debrecina*, XCVII. KLTE Neveléstudományi Tanszék, Debrecen. 157.
 (14) Uo. 41.
 (15) Uo. 39.
 (16) Uo. 39.
 (17) Uo. 40.
 (18) Uo. 37–44. A szerző a gyakorlat szintjét is tovább osztja.
 (19) Zrinszky László (2001): A századvég nevelésfilozófiája. In: Báthory Zoltán – Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest. 30.
 (20) Uo. 43.
 (21) Pring, Richard (2004): *Philosophy of Education*. Continuum, London – New York. 22., 23., 24.

Karikó Sándor
 Neveléstudományi
 Tanszék, JGYTF, SZTE

Családtörténet és társadalmi- földrajzi mozgás

A szimbolikus család szerepe

A szocializációt a „külső valóság” internalizálásaként felfogva, a szimbolikus családelmélet segítségével lehetőség nyílik arra, hogy az egyes családokban elmesélt, megörökített vagy csak evidensen jelenlévő valóságokat leírjuk, és a családi logikába illesztve a mobilitásra-iskoláztatásra, helyváltoztatásra stb. vonatkoztatassuk.

Írásunk a Berger- Luckmann-féle szocializációs elmélet és a szimbolikus családelmélet összekapcsolásával a mobilitás-iskoláztatás-migráció témáját kívánja kitágítani.

A szimbolikus család fogalmát *John Gillis*től kölcsönöztem. Gillis szerint kétféle családunk van, az egyik az, amellyel nap mint nap együtt élünk, a második, mely identitásunk alakulásában játszik jelentős szerepet. (*Gillis*, 1996) Ez

utóbbi a szimbolikus család, amelynek tagjai – legyenek távoli vagy közeli rokonok, élők vagy holtak – elsősorban emlékezetünket és képzeletünket népesítik be, s a minták sokaságával lehetőséget teremtenek arra, hogy a tényleges döntés kockáza-

ta nélkül megéljük akár tucatnyi életet, bejárjuk rég eltűnt korok helyszíneit és intézményeit. A szimbolikus család ekképpen egy olyan társadalmi-földrajzi térben és időben kiterjesztett rendszer, mely kitágítja szűkös földrajzi-fizikai létünket, miközben határt és irányt szab cselekedeteinknek, választásainknak.

A szimbolikus család működése-funkciói többféleképpen és több szinten értelmezhetők. Ezek a következők:

- fontos személyek, szignifikáns mások;
- családi ünnepek, szokások, rítusok, vakációk, albumok, dokumentumok (például levelezések, naplók) stb.;
- mítoszok, eredettörténetek, történetek-epizódok;
- a családi rendszer egésze.

A fontos személyek, szignifikáns mások közvetítésével nagyon sokféle valóságnak leszünk részesei. A nagyobb rokonsági vagy baráti minták szerepe egyes élethelyzetekben, például nagyobb döntések előtt sokkal fontosabb, mint gondolnánk. A sokszor rejtőzködő, látenciában maradó minták mozgósíthatnak és mozgósíthatók. „Az emlékeinkben mások mintáit hordozzuk magunkban” – írja *Kenneth J. Gergen* a „The Saturated Self” című művében. „Ha a feltételek kedvezőek, a mintákat cselekvésbe fordítjuk. Mindegyikünk a másik (the other) lesz, annak a reprezentánsa, vagy helyettesítője. Általánosabban fogalmazva, (...) énjeinket növekvő mértékben mások népesítik be.” (*Gergen*, 1991, 71.)

Ezek a mások a közel 600 fős reprezentatív vizsgálatunk (1) tanúsága szerint még a legfiatalabb korosztály esetében is első sorban a nagyobb családból kerülnek ki. Arra a kérdésre, hogy gyerekkorában ki jelentette a szűkebb családot, az 574 válaszból 201-ben, azaz megközelítően minden harmadikban szerepel valamelyik nagyszülő vagy rokon, sőt 25-ben a nagyszülők egyenesen az első helyre sorolódnak. A kapcsolatok az anyai nagyszülőkkel a legerősebbek, de a gyerekkori élmények, tapasztalatok egy szövedékes család képét rajzolják elénk. A 201 család közül 33-ban mindkét anyai, 24-ben mindkét apai, 45-ben pedig anyai és apai nagyszülő egy-

aránt a szűkebb család tagja, de 40 családban egy vagy több rokon, nagynéni, nagybácsi, keresztszülő stb. is ide tartozott: a szülőkkel és testvérekkel együtt ők, illetve a velük való azonosulás révén az általuk interiorizált valóságok, illetve az általuk közvetített valóságértelmezések alkotják a szimbolikus családfogalom első szintjét.

A második szint a családi együttléteké, melyek a kvalitatív családi idő (*Gillis*, 1996) intenzitásával együtt az összetartozást tudatosítják, az összetartozás érzését erősítik. Ezekhez társulnak a családi élet dokumentumai (esküvői fényképek, videók, nyaralások, utazások, iskolai ballagás, diplomaosztás stb. során készült felvételek, albumok), melyek már egy megszerkesztett családkép egyes szakaszait rögzítik és örökítik át a következő nemzedékre, s amelyek ugyanakkor az emlékezet működését is kondicionálva ismételten szoros mentális és érzelmi kötelékbe vonják a család tagjait.

A harmadik, igen kiterjedt szint a történetek szintje. A generációk közötti kommunikációban megjelenő emlékezeti idő és tér általában 3–4 nemzedéknyi (vö. kommunikatív emlékezet, *Assman*, 1999), a történetek tér és idő szerkezetében, fordulópontjain, de a legegyszerűbb epizódokban is sajátos értékek közvetítődnek. Minden család számos történetet őriz, a családi mítoszok „hősök”-től és feketebáránnyoktól népesek, de vannak eredet-, helytállás- és hűség-történetek, sikertörténetek, karriertörténetek, alkoholista történetek, öngyilkos történetek stb., melyek a fontos személyeken keresztül megélt valóságokkal együtt egymásba is szövévde sajátos családi valósággá és értékvilággá állnak össze. (2) Ez utóbbi az összetartozástudat mellett, illetve azon keresztül az elvárásokat, és a tűrészatókat jelzi a felnövekvő generáció számára. A történetek tehát egyfelől kanalizálnak, másfelől határkijelölő funkciójuk van.

A családi narratívá(k)ban nyíltan, gyakran azonban látenszen vagy rejtetten sokrétű és sokszínű valóság akkumulálódik. A múlt-jelen-jövő együttesében szerkesztett, újra- és újramondott felejtés vagy em-

lékezet-túlsúlyos történetek (*Ricoeur*, 1999) belsővé tétele révén a legfiatalabb generációkban öntudatlanul is kialakul a történelem és a személyes lét alapdimenzióhoz (például folytonosság-változás, szabadság-determináció, hagyományörzés-hagyományteremtés, autonómia-függőségi helyzet-kiszolgáltatottság, reflektivitás-reflektálatlanság) való általánosabb viszony. A család ugyanis, akár törekszik rá, akár nem, még a legegyszerűbb epizódok felidézésével is átadja saját, a mindennapok és a történelem eseményeire, folyamataira reflektáló, azokból általánosított logikáját. (1. táblázat)

A világ különböző pontjaira szétszóródott család tagjai például – találkoznak egymással, vagy sem – megszelídíthetik a távolságokat. Sajátosan érzékelt (megnőtt, áthághatatlan) távolságok, valamint frusztrált érzelmek fűződhetnek viszont a külföld és az otthon képéhez azokban a családokban, ahol a háborúk utáni területrendezések valódi és szimbolikus határokat emeltek az egyes családrészek, családi ágak közé. Ugyanaz a távolság lehet néhány órányi és áttjárhatatlan, a körülmények hatására a közel és a messze nemcsak átértelmeződik, más-más érzelmekkel töltődik fel (ismerőség, otthonosság, idegenség, öröm-düh stb.), és a szabadság-kiszolgáltatottság fogalmaiban is absztrahálódhat.

De magának a szabadságnak a tartalma is igen eltérő lehet. Egyik esetben úgy jelenik meg, mint a szorongató családi kö-

töttségektől való elszakadásról szóló modern történet, a másikkban a női emancipációs törekvések, az autonómia-önállóság, a saját élet alakításának élménye a meghatározó. Megint más esetben a szabadság a vallási kötöttségektől és tilalmaktól való eloldódás, vagy (a modernizációval járó, fokozatos) elszakadás a paraszti munkától, melyet a „felhőtlen”, játékos gyereklet, a nemi szerepek szerinti megkülönböztetések eltűnése-meggyengülése reprezentál.

A történetek nagyhatású alapmotívumai a folytonosság, illetve a változás. A kontinuitás képét éltető, azt hangsúlyozó családokban erősebb a hagyományörzés, nehezebben változtatnak helyet, döntéseikben nagyobb szerepet játszik a család, a család közelsége. A változás, ha erőszakos, kényszerűülte változások, családi tragédiák következménye (deklaszálódás, elszegényedés, halálesetek, betegségek) összegződhet a kiszolgáltatottság-érzés, a függőség, az alkalmazkodási kényszer keserűséggel általánosított kudarcos logikájában, de eredményezheti a túlélés képessége felett érzett büszkeséget is. Végződhet a család szét hullásában, netán felerősített készletében, hogy a család különböző hagyományait egy sajátos hagyományrendszerre építse.

A történetek egy része olyan időkbe és olyan világokba kalauzol, olyan valóságokat személyesít át, amelyek egyébként már csak történelemlapokról ismerősek. Az epizódok a legkülönbözőbb helyzeteket jelenítik

1. táblázat. A narratívákon keresztül közvetített tartalmak

<i>Szimbolikus család kiterjedése</i>	<i>Világ bejárhatósága-helybenmaradás</i>
Mesék, történetek, epizódok tartalma	Idegen helyszínek, események, letűnt világok, foglalkozások stb., ismerete. Nagy történelem és a személyes történelem találkozása, fordulópontjai.
Történetek logikája	Történelem és a személyes lét alapdimenzióhoz való viszony (pl. folytonosság-változás, szabadság-determináció, hagyományörzés-hagyományteremtés, autonómia-függés-kiszolgáltatottság stb.). Alkalmazkodás, viszonyulások, beállítódások (vesztés-öztudat, mozgékony-ség-tehetetlenség-megtorpanások, idegenség, kivülállás, túlalkalmazkodás, konformitás stb.).
Minták	Értékek, szerepkészlet.

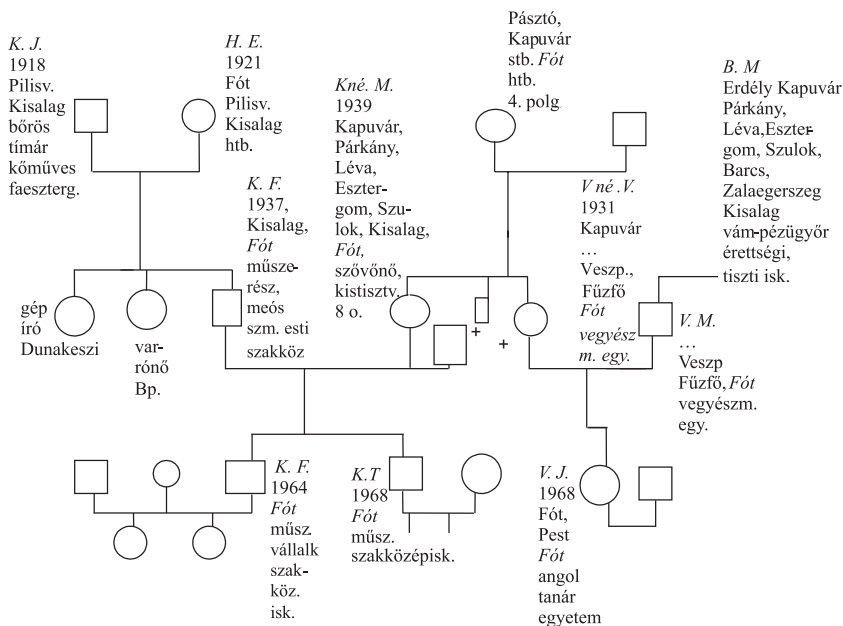
meg: háborús lövészárkokat, hadifogságot, emigrációt, letűnt világok mindennapjait, szokásait, egykor volt foglalkozásokat, valamikori csínytevéseket, vágyakat és csalódásokat stb. Groteszkek vagy ironikusan humorosak, drámaiak vagy szentimentálisak, poétikusak vagy „semlegesek” – mesélőik viszonyairól vallanak, azokat adják tovább. Az epizódok közül nem egy – anélkül, hogy annak szánák – korrajzátörténeté válik. Mint például H. Irén néni visszaemlékezése a búcsújárásokra, vagy az osztatlan elemi iskolára, ahova a gyerekeknek minden reggel fát kellett vinni, mert máskülönben nem volt mivel fűteni. Vagy Sz. Gizella mama gyerekkori meséi a megörökölt nevelőnőről, a házitánítókról, játszópajtásairól és játékaikról a kastély parkjában, a papáról, aki sosem vesztette el a fejét és a humorát, az összetartozásról meg a véletlenekről.

A negyedik szint a tágabb család és a rokonság által reprezentált – életpályákkal, elágazásokkal szabdaltnak – történetileg és szinkronitásban egyaránt létező – családi rendszer egésze, melynek hatását bár számos empirikus adat bizonyítja (szakma- és foglalkozásválasztások ismétlődése, meg-

szakadt pályák több generációval később történő folytatódása akár a nem vérszerinti családi ágon is, a költözések és a párválasztások mintázata stb.), a mélylélektan fogalmi rendszerében nagyon is jól leírható (Szondi – családi tudattalan, kényszer és választott sors, 1996; Ábrahám – transzgenerációs fantom 1975–2001 stb.), de az eddigi kutatások alapján a bonyolult közvetítések miatt szociológián csak részben és még mindig csak hipotetikusan értelmezhető.

A Krajnyák család (3) – rövidített esettanulmány

A szimbolikus értelmezések rövid ismertetése után a következőkben a család-történeti módszer alkalmazásával a családon belüli társadalmi-földrajzi mozgást és az ezekhez közvetlenül kapcsolódó néhány összefüggést mutatom be egy, a már említett kutatásból kiemelt család példáján. A választott család jól illusztrálja azt a korábban megfogalmazott tételt, hogy az egyéni döntések a nagycsaládi rendszeren belül születnek és azon belül érthetőek meg. (1. ábra)

1. ábra. A Krajnyák család

A *Krajnyák* családban az egyik ágon egy lokalitáshoz, szakmatanuláshoz és iparossághoz kötődő családi minta ötvöződik a másik ág (részlegesen hagyományozódó) középosztályi elképzeléseivel. A kettő találkozási pontján a ma 67 éves *Krajnyák Ferenc* felesége állt, akinek iskolai pályája a „nagy történelmi események” hatására kibillent és majdani férje családjának logikáját követve annak pályáivére helyeződött át: apja deklasszációja, majd halálát követően szövőnőnek tanult, később gyári tisztviselőként a hetvenes-nyolcvanas évek jellegzetes vidéki kistisztviselő-munkás (férje műszerész) rétegének aspirációit és életét élte. A család további pályáján a már említett két minta örökítődött tovább.

A család – egyébként is meglehetősen rövidtávú – emlékezetében a diszkontinuitás egyik ágon egy tabuizált asszimilációs történet (K. F. már nagy fiú volt, amikor véletlenül rájött, hogy az apja tud tótul, tehát tót?), a másikon egy leszakadás és deklasszáció történetet hordozza. A paraszti családból származó *Balogh Mihály* az első világháború után a katonaság (a családi történet szerint az átnevelés) elől szökve Erdélyből került Magyarországra. Családjával minden kapcsolata megszakadt, akkor sem találkozott velük, amikor az erdélyi területek visszacsatolása után egy ideig Erdélyben szolgált. (Két generációval később – „a múlt elvesztett ország” – egyik unokája az elszakadt szálat úgy fűzi újra, hogy a család eredetét említve valamikori létező-nem létező (?) őrmény ősökről regél.) Érettségizett, majd vámtiszt lett, így helyezték egyik határmenti településről a másikra, de a háború után B-listázták, és altisztként dolgozott 1952-ben bekövetkezett haláláig.

Balogh Mihály számára mindennél fontosabb volt, hogy gyerekei iskolázzanak. Mikor nagyobbik lánya középiskolába került, maga is beköltözött vele a városba, Zalaegerszegre. Az érettségi után *Valéria* a veszprémi egyetemre került, ott ismerkedett meg férjével, aki szintén vegyész mérnök. *Valéria* státusza ugyanakkor még az apa két világháború közötti középosztályosodási elképzeléseinek megfelelően

alakult, lánya ezt a trendet folytatva a hagyományos középosztályi kulturális töképeződés és státusmegtartás vonalán maradt, maga is egyetemet végzett, jelenleg angol tanár.

Valéria és a férje az egyetem elvégzése után Fűzfőn dolgozott, de néhány évvel később Főtra költöztek, ott telepedtek le, és ma is ott élnek. A költözéskor *Valéria* apja ugyan már meghalt, de anyja, húga és annak családja Főton lakott. (Ők még 1952-ben költöztek Szulokról Kisalagra, annyi pénzük még volt, hogy ott egy kisebb házat vásároljanak, később Főton építkeztek.) *Valéria* vágyát, hogy a családjához közel éljen, feltehetően a korábbi költözésekhez kapcsoló menekülésmények is motiválták: apja is menekült volt, és nekik is menekülniük kellett a Felvidékről, mikor apja zsidóbarát hírébe került.

(Az egyik fontos költözéstörténet, K.F. külön szobája is a külső körülmények kényszeréről szól. K.F. szüleinek azért kellett új telket venni, mert az ár kiöntötte őket, és a kis K.F. majdnem a vízbe fulladt.) Arra a kérdésre tehát, hogy vajon miért van szükségük egymás fizikai közelségére, miért koncentrálnak és marad ugyanazon a helyen több generáción keresztül is a család nagyobb része – az anyagi feltételek szűkössége mellett – az együttlét biztonsága, az ebből fakadó védettség a válasz.

Krajnyák Ferenc helybéli lányt vett el. Még Kisalagról ismerte feleségét (egy motorbalesetben meghalt katonatárs özeget), a szemközti házban lakott édesanyjával. *Mária* nem tanult tovább, a 8. osztály után előbb szövőnőként dolgozott, majd gyári kistisztviselő lett. Esetében a hagyományos középosztályosodási minta folytonossága megszakadt. Pályája íve férje családi pályájába kapcsolódik, ebben az apa státuszvesztésén és elszegényedésén kívül valószínűleg szerepet játszott az is, hogy apja élete nagyon szorosan egy adott intézményhez kötődött (a Vámparancsnokság segítette a menekülésben, egyik kollégája fogadta be és adott otthont nagyobbik lányának, mikor felsőtagozatosként Barcsra járt iskolába). A középosztályi helyzet így

egy személyesen reprezentált, erős, de specifikus intézményi azonossághoz, illetve hivatali szerephez kötődött, nem válhatott általánosabb érvényű értelmiségi mintává.

Krajnyákné, Mária irodista pozíciója, a saját és a férje munkahelyi jövedelméből, a maszekolásból, majd a kisgazdaságból önerővel felépített ház, az autó és a helyi státus az elvesztett státus részleges helyreállításához vezetett. (A történetben a korszak vidéki középosztálybeli életmódjának minden eleme jelen van: a tőkeszegény házépítés = az önállóság szimbóluma, ma a három generáció közös lakhelye, a maszekolás, a málnázás = állandó, a végtelenségig vállalt túlmunka, a feleség málnázás közben lett először rosszul stb.)

K.F. gyerekei mindketten az apai ág mobilitási pályáján belül mozognak, műszerészek, az egyik vállalkozó, a másik munkás, de mind a két fiú nappali tagozaton, szakközépiskolában érettségizett (apjuk még estire járt).

A hetvenes-nyolcvanas években a két család által képviselt eltérő mintát és státus-helyzetet részint a körülmények, részint a körülményekből is eredő hasonló életmód homogenizálta-egyenrangúsította. Valériáék családi házát az idősebb Krajnyák Ferenc építette fel fiaival. A házépítés szimbolikusan is tekinthető, bár mindkét család stratégiája legitimációval bírt, vidéken a Krajnyáék által képviselt boldogulási minta elterjedtebb volt és nagyobb támogatottságot élvezett.

A kilencvenes évekre a helyzet alapvetően megváltozott. A két világ konfliktusát tulajdonképpen id. K.F. fogalmazta meg, amikor a gyerekeivel kapcsolatban azt mondja, hogy nem szeretne a helyükben lenni („nem az én világom”, „csúfos világ”), mert a mai világot a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság jellemzi. Az elégedetlenségnek fontos (bár nem tudatosított) eleme, hogy a *Kádár*-korszak vidéki középosztályosodásának bejárt útjai lezárultak, és a két Krajnyák fiúnak a jellegzetes vidéki-falusi pályáról kellene átmozdulni egy másik vágányra. A váltást némiképpen segítheti az apai nagyapa „öröksége”, aki maga is többször változtatott szakmát, és sajátos

módon az egykori mesterember mentalitás hiánya, de nehezítheti, illetve korlátozhatja a továbbtanulás hiányából is fakadó, szűkös, behatároltnak tűnő kapcsolati tőke (ifj. K.F. baráti társasága a középiskolai haverokból áll): a vállalkozáshoz, a mai középosztálybeli státus biztosításához nagyobb mozgásteret jelentene az egyetemi-főiskolai diploma. Valószínűleg innen ered, hogy az iskolai pálya felértékelődött, hogy például életének nagyobb fordulatait számba véve ifj. K.F. az anyja halála és lánya születése mellett azt említi, hogy a szakközépiskola harmadik osztályában pótvizsgára bukkott. Erre vezethető vissza az is, hogy a legfiatalabb generáció iskolai teljesítménye mindennél előbbre való: ifj. K.F. rendszeresen ellenőrzi nagyobbik lánya iskolai előmenetelét, és sokmindentől eltiltja, ha eredményeivel elégedetlen, valamint hogyha büntudatosan is, de saját iskolai kudarcait anyja iskolázatlanságával (a megfelelő segítség hiányával) hozza kapcsolatba.

Végso soron a Krajnyák és a *Vidra* család esetében a szimbolikus család, a tágabb és a szűkebb család tagjai által betöltött (státus-iskolázottság, foglalkozás, karrier, vagyoni helyzet stb.) történeti-társadalmi tér kevéssé differenciált, meglehetősen egynemű, és csak lassan (vagy egyáltalán nem?) tágul.

A kis mobilitás tetten érhető a munkahelyekben is, a családban mindenkinek maximum 2–3 munkahelye volt, K.F. mindvégig ugyanott dolgozott. Ifj. K.F. is azért kezdett vállalkozásba, mert a munkahelye megszűnt, és a foglalkozásváltozások (nagyapa: bőrös, tímár, kőműves, faesztélyos illetve K.F. műszerész, majd meós) szintén többnyire valamilyen egészségi probléma következményei, vagyis a változtatást inkább a körülmények, mint az ambíciók alakítják.

A kis társadalmi és a középgeneráció kis földrajzi mozgásának sajátossága, hogy jóllehet a családban elvárásként él a „vidtöbbre, mint én”, a történetek közül egy sem szól felemelkedésről, és a boldogulás is inkább mintha a jobb életkörülmények, továbbá a munka („munka nélkül nem tudok megenni”, „tenni-venni kell” – K. F.

örökmozgónak nevezi magát), illetve a munkaidentitás, hozzáértés fogalomkörével lenne rokon („a vasas szakmában mindent csináltam, a gyerekek „jól csinálják, amit csinálnak”. „egyik sem egy Einstein, de mindegyik érti a dolgát stb.”).

Az elmúlt ötven évben mindkét család megtelepedett Fót környékén (Kisalag, Dunakeszi, Vác, Fót, Budapest) és azóta ezen a kisebb körön belül változtat lakóhelyet. Más szempontból is a már említett kb. 30 kilométeres kör jelenti azt a szűkebb világot, amin belül a család életének főbb eseményei (iskola, munkahely, párválasztás, házasság stb.) zajlottak és zajlanak, és ami belső világának is a magját képezi. Ennek megfelelően például K.F. saját életének fordulópontjai a katonaság, a nőülés, illetve az, hogy 1956-ban a barátai elhagyták az országot.

Míndez mégsem jelenti azt, hogy a családban ne lennének alternatívák. A kétféle történeti minta, valamint a folyamatos reflexió (az egyes családstratégiák egymást érvényesítik, értelmezik-újraértelmezik) lehetőséget teremt arra, hogy a változásokat már több generáció megélt-kipróbált-általánosított tapasztalatára alapozzák.

Összegzés

A társadalmi tér történeti időszerkezetében a szimbolikus család jelöli ki azt a saját teret, amelyen belül az egyéni döntések megszületnek és amelyek az egyéni mozgások keretét képezik. Ez úgy is értelmezhető, hogy az utódok számára több választási lehetőséget, de nagyobb kényszert is jelent, ha a szimbolikus tér heterogén, vagyis többféle valóságot, többféle eltérő valóságélményt, többféle mintát reprezentál, illetve, hogy minden újszerű döntésnek, új pályának mozgástérnövelő hatása van.

Ugyanakkor adott társadalmi szituációban a családi történetek (pályák, minták) szinkronizálódnak. Az így létrejövő homogenitás addig tart, amíg a társadalmi konszenzus amikor a társadalmi szituáció megváltozik az egyneműség is felbomlik. A történetek szétesnek (vö. sorseseemény, Tengelyi, 1998), újra kell alkotni, újra kell

mondani őket. Az új helyzethez való alkalmazkodás sikeressége részint azon múlik, hogy van-e a családban elég más (történetként is elmondható) tartalék minta („kulturális tőke”?), hogy sikerül-e a családot saját történeti-társadalmi terén belül más pályára állítani. Ez utóbbi állítást megfordítva, talán az is megfogalmazható, hogy valójában az a család a hátrányos helyzetű, ahol a tágabb család mintái zárványozódnak, ahol hiányzanak a helyzet változtatásához szükséges, megélt realitással bíró, egyben legitimált alternatívák.

Jegyzet

(1) Az OTKA kutatás (T 34965 sz.) címe: *Modernitás és család*.

(2) Természetesen vannak olyan (szegény vagy szétszóródott stb. családok) esetek, amikor a családban nincs összefüggő történet. (A szakirodalomból ismert, hogy a család-történet elterjedése a polgárosodáshoz, a családon belüli polgárosodási folyamatokhoz kötődik). De epizódok mindenütt vannak, és ha nem is alkotnak teljes valóságértelmezést, önmagukban is jelentésértékkéek.

(3) A név és a helynevek természetesen fiktívek.

Irodalom

- Ábrahám Miklós (1975): Feljegyzések a fantomról – Freud metapszichológiájának kiegészítése. In: Ritter Andrea – Erős Ferenc (2001, szerk.): *A megalált nyelv*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 66–71.
- Assman, J. (1999): *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Berger, P. – Luckmann, T. (1975): *A valóság társadalmi megformálása*. TK, Budapest.
- Gergen, K. J. (1991): *The Saturated Self*. Basic Books.
- Gillis, J. R. (1996): *A World of Their Own Making: Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Basic Books, New York.
- Gillis, J. R. (1996): Making Time for Family: The Invention of Family Time(s) and the Reinvention of Family History. *Journal of Family History*, Vol. 21, 4–21.
- Ricoeur, P. (1999): Narratívák 3. Emlékezés-felejtés-történelem. In: Thomka Beáta (szerk.): *A kultúra narratívái*. Kijárat Kiadó, Budapest.
- Szondi Lipót (1996): *Ember és sors*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Tengelyi László (1998): *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz, Budapest.

Boreczky Ágnes

*Neveléstudományi Tanszék,
Tanárképző Főiskolai Kar, ELTE*